

Наукові праці: Наук.-метод. журнал. – Вип. 216. Педагогіка. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. – С. 81-88.(у співавторстві)

УДК 371.123:005.336.5

*Борисенко Н.М., к.п.н., доцент, Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна
Гриценко І.В., к.пед.н., доцент, Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ УМІНЬ ЦІЛЕПОКЛАДАННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Рівень розвитку людини і суспільства, їх конкурентоспроможність залежать від рівня розвитку освіти. Майбутні результати освіти зумовлені цілями, поставленими організаторами освітнього процесу. В даному контексті особливої уваги потребує категорія цілепокладання, що означає процес постановки цілей. У статті розглядаються особливості розвитку умінь цілепокладання у дошкільників як основи конкурентоспроможності особистості.

***Ключові слова:** дошкільники, педагог, конкурентоспроможність особистості, цілепокладання, ціль, засоби, успіх.*

Н.М.Борисенко, И.В.Гриценко ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ УМЕНИЙ ЦЕЛЕПОЛАГАНИЯ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Херсонский государственный университет, г. Херсон, Украина

Уровень развития человека и общества, их конкурентноспособность зависят от уровня развития образования. Будущие результаты образования обусловлены целями, поставленными организаторами образовательного процесса. В данном контексте особого внимания требует категория целеполагания, означающая процесс постановки целей. В статье рассматриваются особенности развития умений целеполагания как основы конкурентноспособности личности.

***Ключевые слова:** дошкольники, педагог, конкурентноспособность личности, целеполагание, цель, средства, успех.*

N.M.Borisenko, I.V.Gritsenko

FEATURES OF SKILLS TARGETING IN PRESCHOOL CHILDREN

Kherson State University, Kherson, Ukraine

The level of human and social development, their competitiveness depends on the level of education. Future results due to the formation of the objectives set out by the organizers of the educational process. In this context, special attention should be paid category of goal-setting, meaning the process of setting goals. The article discusses the features of the development of skills of goal-setting as a basis for the competitiveness of the individual.

***Keywords:** preschool, teacher, competitive personality, goal setting, goal, means success.
Kherson State University, Kherson, Ukraine*

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Діяльність, позбавлена мети, є непродуктивною, а тому безглуздою. Діяльність людини, яка самостійно не ставить собі цілі, може управлятися тільки ззовні. При необхідності самостійних дій така діяльність стає хаотичною, випадковою, наслідки її можуть бути різними – від втрати ресурсів, наприклад, часу, до втрати сенсу свого існування. Отже, вміння визначати стратегічні орієнтири щодо власного життя, поведінки,

окремих вчинків та рішень, ставити перед собою цілі та досягати їх є основою організації будь-якої діяльності.

Актуальною проблемою сьогодення є проблема формування і розвитку умінь цілепокладання, в контексті якої вкрай важливим стає вивчення механізмів цього процесу в дошкільному дитинстві.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проблема цілеспрямованої діяльності людини була, є і буде актуальною, адже, як відомо, без цілі немає управління і немає результату. Практика показує, що значна частина помилок, у тому числі і в навчанні, пов'язана з некоректним цілепокладанням. Значний внесок у розв'язання проблеми цілепокладання та різних його аспектів належить таким зарубіжним і вітчизняним ученим, як В. П. Беспалько, Б. С. Блум, В.І. Бондар, М. В. Кларін, А. К. Маркова, Ф. Л. Осипов, ІА. В. Хуторський та інші. Питання підготовки педагогів до професійної діяльності у дошкільних навчальних закладах знаходяться в центрі наукових інтересів Л. Артемової, А. Богуш, Г. Беленької, Н.Гавриш, Н. Кичук, О. Кононко, Н. Луцан, Т. Степанової і ін.

Дослідники розглядають цілепокладання з різних позицій: як частину роботи педагога-вихователя; його здібності; як логіко-конструктивну операцію, яка базується на алгоритмі. Проте усі вони вважають його основою діяльності педагога, досить складною і найбільш відповідальною її частиною.

Формулювання цілей статті (постановка завдання).

Проблема цілепокладання в педагогічній діяльності є одним з актуальних напрямків досліджень в області педагогічної теорії та практики. Незважаючи на наявність окремих робіт, ця проблема розроблена недостатньо. *Метою* статті є спроба охарактеризувати особливості розвитку цілепокладання у дошкільника та окреслити провідні чинники його формування. Розвиток умінь цілепокладання у дошкільника, як і будь-яких інших особистісних властивостей, суттєво залежить від особливостей та закономірностей загального психофізичного розвитку дитини.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Однією з найважливіших якостей, яких сучасна епоха вимагає від держави, суспільства, людини є конкурентоспроможність. Термін «конкурентоспроможність» частіше вживають у колі економічних понять, але ми будемо розуміти конкурентоспроможність як соціально орієнтовану систему здібностей, властивостей і якостей особистості, що характеризує її потенційні можливості в досягненні успіху (в навчанні, професійній і непрофесійній життєдіяльності), та визначає адекватну індивідуальну поведінку в динамічних умовах.

Відповідно до цього одним із завдань педагогіки є формування та розвиток конкурентоспроможної особистості, готової прийняти виклики епохи і відповісти на них. Для конкурентоспроможної особистості характерне прагнення і здатність до високої якості та ефективності своєї діяльності, вміння ставити цілі і досягати їх. Іншими словами, це особистість, що володіє більш ефективними здібностями, ніж у інших. Тому для розгляду умов розвитку конкурентоспроможності особистості необхідно звернутися до понять цілепокладання, цілей, засобів.

Ціль - усвідомлений образ майбутнього результату, на досягнення якого спрямована діяльність людини. Для педагога ціль починається із визначення вимог, що пред'являє навчальна програма та побудови стратегії цілепокладання, що потребує від педагога уміння виражати цілі в задачах діяльності учня, співвідносити їх з конкретними умовами та засобами навчання і виховання. Оскільки процес навально-виховний процес є взаємодією вихователя і вихованця, цілі мають бути усвідомлено визначені не тільки тим, хто виховує, але й тим, кого виховують. М.В. Гриньова зазначає: «Потрібно, щоб учні вчилися усвідомлювати мету своїх дій і співвідносили їх з мотивами навчальної діяльності, в яку ці дії включені» [2, с. 31].

Від цілі невід'ємне поняття «засоби» - це способи, шляхи досягнення мети. Говорячи про засоби, завжди потрібно враховувати моральний аспект, оскільки ніяка мета не повинна виправдовувати негідні засоби. Якщо ціль - це усвідомлена задача, то цілепокладання - це формула вирішення даного завдання, процес визначення цілей, шляхів їх досягнення, здійснюваний через засоби, через діяльність людини. Цілепокладання - центральний момент у проектуванні будь-якої діяльності, в тому числі і педагогічної.

На думку А.К.Маркової, «педагогічне цілепокладання... – це здатність вчителя виробляти сплав із цілей суспільства і своїх власних і потім пропонувати їх для прийняття й обговорення учнями» [4, с. 20]. Таким чином, мета педагогічної діяльності завжди і обов'язково наповнюється соціальним змістом. Суспільство, виходячи із домінуючих у ньому культурно-ідеологічних та моральних орієнтацій, здійснює певне замовлення системі освіти на той «продукт» у вигляді особистості певного типу або рівня розвитку, якого потребує. Відомо, наприклад, що у радянському суспільстві існувало замовлення на «людину комуністичного майбутнього». У сучасній педагогічній ідеології домінуючим стає особистісно-орієнтований підхід до навчання і виховання, згідно з яким мета діяльності педагога полягає у сприянні розвитку і розкриттю індивідуальності кожного учня (Бех І.Д., С.Д.Максименко, С.І.Подмазін.). Суспільне замовлення звичайно відображується у законодавчій освітній парадигмі, педагогічній літературі, його змістом

пронизане офіційне життя освітніх закладів, його «мовою» проводяться педагогічні конференції, педради і т.ін. Цільові настанови, що впроваджуються у такий спосіб, звичайно, чинять вплив на формування у педагогів уявлень про той результат діяльності, до якого необхідно прагнути [6].

У педагогіці, крім того, можна виділити два види цілепокладання:

1. Педагогічне цілепокладання передбачає вироблення цілей виховання і навчання, а також шляхів їх досягнення і є основою проектувальної діяльності вчителя, без якої неможлива побудова навчально-виховного процесу (А.К. Маркова). Це цілепокладання педагогів, освітніх установ або, іншими словами, цілеутворення.

2. Целеполагание навчаються передбачає навчання дітей знанням і вмінням самостійного визначення мети. Немає сумніву в необхідності педагогічного цілепокладання, оскільки виховання і навчання без мети неможливо. Проте мета педагогів щодо процесу виховання і навчання не завжди ясна дитині і стає виразною лише з віком і досвідом. Те ж саме стосується і засобів. Саме тому педагогічне цілепокладання являє собою зону компетенції дорослих суб'єктів педагогічного процесу.

Дорослі ставлять дитині мета тоді, коли його власна ціль що не сформувалася. Діти часто не розуміють, навіщо їм потрібно робити те чи інше, вчитися тому чи іншому. Дорослі повинні пояснювати дитині, що, навчившись досягати цілі, поставленої іншими людьми, вона зуміє поставити і реалізувати власні цілі. І якщо спочатку в педагогічному процесі присутнє тільки педагогічне цілепокладання, то згодом цілі педагогів повинні доповнитись цілями вихованців і, бажано, збігатися з ними.

Набагато складніше справа йде з особистим цілепокладанням дітей, вихованців, учнів. Сьогодні надзвичайно важливо навчити дітей умінням самостійного цілепокладання, оскільки конкурентоспроможність – це здатність найбільш ефективно досягати цілі. І тут потрібно визначити віковий період, з якого можна починати знайомити дитину з такими поняттями, як ціль і засоби її досягнення.

Логічно припустити, що поняття «цілепокладання», «ціль», «засоби» – досить складні, і вводити їх потрібно в шкільному віці, підлітковому або старшому, коли молода людина вступає в доросле життя, – тоді ці поняття будуть найбільш актуалізовані. Однак очевидно, що цілі виникають у дітей набагато раніше. Дитина починає активно знайомитися з цілепокладанням, ще не усвідомлюючи цього, коли задає питання «Чому?» і «Навіщо?». Відповіді на них фактично вимагають від дорослих пояснення цілепокладання всього, що відбувається навколо. Підкреслимо, що це і виявленням інтересу дитини до зовнішнього цілепокладання, який виходить за межі особистості дитини.

Отже, власного осмисленого цілепокладання в дошкільному віці у дітей не може бути, але у них є бажання, які малюки визначають словом «хочу». Якщо поняття цілі спростити до рівня дошкільнят, то воно буде виглядати приблизно так: *ціль – це те, чого я хочу*. Тобто у дітей дошкільного віку існують свої маленькі цілі-бажання, а отже, потрібно вчити визначати їх, вибирати, оцінювати їх якість, вміти правильно і самостійно їх добиватися.

Дитячі цілі-бажання зазвичай пов'язані з якимось предметом матеріального світу (іграшка, техніка, краса та ін.), і засобом досягнення цілі часто є прохання до батьків купити щось (або замовлення дідові Морозу та ін.), тобто в якості засобів досягнення своїх бажань діти, як правило, використовують допомогу (кошти) інших людей. Звичайно, це не єдиний засіб досягнення цілей дітьми. Деякі педагоги і батьки ставлять перед дошкільнятами посилені цілі і рекомендують їм призвести певні дії, що вимагають витрати зусиль, праці. В таких випадках дитина за методичною допомогою дорослого починає сама домагатися цілі.

Звернемося до ще однієї категорії, пов'язаної з цілепокладанням і конкурентоспроможністю, – до категорії «успіх». Про нього писали багато педагогів. Ідея «завтрашньої радості» А.С. Макаренка – це і є майбутній успіх, який є способом досягнення цілі, розвиток колективу та особистості, бачення нових результатів, нових перспектив.

А.С. Белкін зазначає, що успіх – це радість від отриманого результату, досягнення поставленої цілі [1]. Саме прагнення до цієї радості підштовхує людину до подальших дій незалежно від віку – з того моменту, як вона навчився що-небудь робити. Розглядаючи поняття успіху з кількох точок зору, дослідник доводить, що в будь-якому випадку успіх – це «результат», а результат – це досягнення будь-якої мети. Говорячи переважно про навчальний успіх, відповідно про успіх школярів, автор зауважує «... дбати про ситуацію успіху необхідно задовго до того, як дитина переступить поріг школи. Фундамент успіху закладається до цього дня» [1, с. 163].

Успіх не тільки приносить радість, а й сприяє розвитку особистості. На цьому наголошував В.А. Сухомлинський: «До тих пір поки дитина не досягала значних успіхів в якому-небудь виді праці, вона не запам'ятовувалась як особистість. Але як тільки праця стала доставляти суто особисту радість, з'являлася людська індивідуальність» [5, с. 262]. Коли людина отримує радість від результату, досягнення цілі, вона починає прагнути до цього стану, ставлячи перед собою нові цілі, а значить, постійно розвивається.

Ми згодні з думками, що дитина повинна відчувати радість досягнення цілі, успіху задовго до школи. Відповідно, дошкільний вік – сенситивний період для того, щоб знайомити дитину з основами цілепокладання.

В. Кузьменко визначено, що глибинними характеристиками, які активізують процес становлення індивідуальності, виконують змістоутворюючу функцію при побудові власного життєвого шляху, забезпечують унікальність стилю діяльності, поведінки та життя, є цілепокладання, вибірковість та винахідливість. Кожна з цих властивостей несе певне функціональне навантаження, доповнює та удосконалює процес розвитку індивідуальності відповідно до означених стратегічних ліній [3].

Процес формування цілепокладання в дошкільному дитинстві проходить ряд етапів від простого до більш складного. Перші цілеспрямовані дії дитини мають значною мірою спонтанний характер, зумовлюються зовнішніми обставинами. Проявами самостійної постановки мети є словесно оформлені вирази типу «я побудую будинок», «я піду» та ін. Особливості уваги дітей суттєво впливають на легке відволікання дитини від поставленої мети. Спочатку посильними для дитини є ті цілі, що ставляться нею в добре знайомій діяльності – предметній, потім з'являються паростки цілепокладання в сюжетно-рольовій, творчій грі. В цьому разі сама діяльність потребує від дитини докладання зусиль, певних цілеспрямованих дій, які забезпечують реалізацію ролей, змісту, сюжету гри. Після п'яти років, з розвитком довільності поведінки дитина набуває можливості до постановки більш складних цілей, які стосуються самовираження не тільки в ігровій, а і в інших, більш складних видах діяльності. Все більш цікавою для малюка стає реалізація такої діяльності, яка відображує власні творчі здобутки. Відповідно до цього цілі ускладнюються, вони орієнтовані не стільки на виконання завдань дорослого, скільки на створення власного продукту, відмінного від продуктів діяльності інших людей. Поступово з'являються власні ідеї, задуми, які допомагають реалізувати не тільки ігрову, а і комунікативну діяльність. Це прагнення призводить до неусвідомлюваного формулювання цілі спілкуватись з ким-небудь конкретно та пошуку більш або менш дієвих засобів її досягнення. Народження власного задуму не тільки в ігровій, а і в навчальній діяльності, прагнення його реалізувати знаменує перехід до наступної стадії в розвитку індивідуальності і закладає основи для формування психологічної готовності до навчання. Один із найбільш складних етапів формування цілепокладання – постановка спільної мети. Досягнення спільної мети потребує удосконалення багатьох параметрів особистісного розвитку, спирається на наявність у дітей співпадіння виборів або вміння домовлятися (переконувати або поступатися своїми інтересами). Отже, в процесі розвитку цілепокладання відбувається поступовий перехід від постановки мети дорослим до

самостійної постановки дитиною власної індивідуальної мети, пізніше – від постановки дорослим спільної для декількох дітей цілі до самостійної постановки дітьми спільної цілі[3].

Розвинутість цілепокладання у дитини-дошкільника значно залежить від системи навчально-виховних впливів, спрямованих на підтримку вольових зусиль дитини, виникнення та реалізацію власних задумів, врахування особливостей кожного етапу становлення цілепокладання. Сформованість цілепокладання характеризується високим рівнем планування, при якому кожна реальна дія призводить до зміни ситуації, а тому план повинен фіксувати не саму по собі послідовність дій, а послідовність з урахуванням поточних змін, внесених самими діями. Саме тому вирішальним фактором розвитку цілепокладання є наявність привабливого, спонукального до продовження дій, сприятливого для виникнення самостійного задуму та створення власного плану облаштування, забезпечення умов для виникнення різних видів самостійної практичної діяльності дітей. Суттєво впливає на розвиток цілепокладання спрямованість педагогів на використання певних методів та прийомів навчання і виховання дітей, які створюють підґрунтя для розвитку виконавських, репродуктивних тенденцій в поведінці дитини або самостійних та планомірних [3].

Утримування та досягнення цілі залежить від ряду умов. По-перше, від складності задачі та тривалості її виконання. Якщо завдання складне, необхідні додаткові підкріплення у вигляді вказівок, питань, порад дорослого чи наглядної підтримки. По-друге, від успіхів та невдач в діяльності: невдачі впливають на дитину негативно і не стимулюють наполегливість, а успіх завжди впливає позитивно, стимулює долаття труднощів. По-третє, від відношення дорослого, який дає оцінку діям дитини. Об'єктивна, доброзичлива оцінка дорослого допомагає малюку мобілізувати свої сили та досягти результату [6].

Існують різні способи формування навичок визначення цілей навчальної, ігрової, трудової, фізичної діяльності дитини. Методисти рекомендують починати в ігровій діяльності: в кожній грі оголошувати ціль, або виявляти її разом з дітьми. Наприклад, мета того, хто водить – наздогнати, а мета інших – втекти. Щоб досягти цих цілей, потрібно швидко бігати, бути спритним, вміти ухилятися. При цьому потрібно навчити дітей чітко дотримуватися правил, що є умовою для досягнення мети.

У кожній грі є проблема програшу. Досягнута мета для однієї дитини буде перемогою, а, відповідно, для іншої – поразкою. У процесі розвитку вмінь цілепокладання важливо привчити дитину не здаватися, якщо не вдалося досягти цілі. Потрібно переконувати дітей, що успіху можна досягти в наступній грі, прикласти додаткові зусилля, зібраність і

терпіння. Поразка – це додатковий привід для досягнення нових цілей, а не привід журитися. Чим раніше дитина починає відчувати радість успіху, тим більше шансів на розвиток конкурентоспроможної особистості.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, виявлені та проаналізовані в представленій статі особливості розвитку умінь цілепокладання у дітей дошкільного віку є важливими для формування конкурентоспроможної особистості. Мистецтво вибору і формулювання правильної цілі, управління процесом її реалізації, включаючи оцінку досягнутого ступеня реалізації, відрізняють дійсно вмілого педагога-вихователя. Однак, вчені констатують недостатній рівень розвитку здатності до цілепокладання у сучасних педагогів-дошкільників. Подальші дослідження пов'язані з визначенням рівнів готовності майбутніх вихователів до реалізації ефективного педагогічного цілепокладання у професійній діяльності.

Література

1. Белкин, А.С. Ситуация успеха : Как её создать : кн. для учителя / А.С. Белкин. – М.: Просвещение, 1991. – 176 с. – (Мастерство учителя : идеи, советы, предложения).
2. Гриньова М.В. Саморегуляція / Саморегуляція навчальної діяльності школяра [Текст] : Теоретико-методичний аспект / Марина Вікторівна Гриньова. – Полтава: АСМІ, 2006. – 264 с.
3. Кузьменко В. У. Розвиток індивідуальності дитини 3-7 років : монографія / В. У. Кузьменко. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. – 354 с.
4. Маркова, А. К. Психология труда учителя [Текст] / А. К. Маркова. – М.: Просвещение, 1993. – 192 с.
5. Сухомлинский, В.А. Сердце отдаю детям / В.А. Сухомлинский. – Изд. 5-е – Киев : Радянська школа, 1974. – 288 с.
6. Чернобровкін В.М. Цілепокладання у педагогічній діяльності // Актуальні проблеми психології: Психологічна теорія і технологія навчання / За ред. С.Д. Максименка, М.Л. Смульсон. – К.: Міленіум, 2006. – Т. 8. – Вип. 2. – С. 57 – 69.

Рецензенти: Денисенко В.В., к.пед.н., доц.
Полєвікова О.Б, к.пед.н., доц.

БОРИСЕНКО Наталія Михайлівна – к.п.н., доцент кафедри природничо-математичних наук та логопедії Херсонського державного університету.

Сфера наукових інтересів: теорія і методика професійної освіти, екологія, екологічна освіта.

ГРИЦЕНКО Ірина Валентинівна – к.п.н., доцент кафедри педагогіки початкової освіти Херсонського державного університету.

Сфера наукових інтересів: теорія і методика професійної освіти, теорія і методика навчання та виховання.